

(94a)

Helynevek

Berek-Bőszörmény községből, Bihar megyéből.

(94b)

Bihar V Megyébe kebelezett Berek-Bőszörmény községenevének helyi magyarázata.

(95a)

ad 1. Berek-Bőszörmény községe Bihar Vmegyében, ennek Székhelye NVáradtól nyugotra $2 \frac{3}{8}$ mértföld távolságra, azúgy nevezett „Sárréti” járásban fekszik, közigazgatási főbb ügyeiben főszolgabírája — törvény kezési és kisebb közigazgatási ügyeiben alszolgabírája lévén illetékes Hatósága.

Jelen időben a községnek más elnevezése nem ösmertetik. —

ad 2. Berek-Bőszörmény község tudomásunkkal — de hiteles adatok nyomán is /:Lásd Fényes Elek „Magyarország geographiai leírását:/ ország szerte csak is e’ néven ösmertetik. —

ad 3. A’ község hajdan „Nagy-Bőszörmény” néven is neveztetett, mit igazol egy 1518. évet magán viselő ily köriratú pecsét nyomója „Sigillum Cívítatis Berek alias Magno- Bőszörméniensis. 1518.” —

ad 4. A’ magyar haza történetében tudomásunkkal, mint külön való nem szerepel, de mint tiszta magyar ajkú — ’s a’ magyar faj jellegét ön magán viselő népről jogosan feltehető, hogy a’ haza jó ’s bal sorsában egyaránt osztozott. —

N. Váradhoz közel esvén, feltehető, hogy a’ Török uralom véle is éreztethette hatalmának súlyját. —

(95b)

E’ föltevére jogosít az 5^{ik} pont alatt megjelölt, de most már csak szóemlékben letező, — elpusztult ’s hagyomány szerint | a’ mai Bőszörménybe beolvadt „Berek” község; — úgy azon oklevél is, melly állítólag 1558^{ban} — a’ községet már korábban bírt Gróf Csáky családból származott Imre és Ferencz által adatott a’ község lakosáinak megjutalmazására a’ község határán lévő ’s a’ nevezett urak tulajdonát tett ingatlan birtok adományozásának megerősítésére azon — az oklevélben említett okból, hogy Berek vagy Nagy Bőszörmény fent nevezett uraikat a’ török fogságból megszabadították.

Van a’ község birtokában egy más oklevél is, 1657 ből kiállitva, melly II^{ik} Rákoczi György által adatott ki a’ községnek bizonyos határ villongás feletti pörében.

(96a)

De hogy a’ fentebbi okmányok mily hitelességűek, alólírt mint nem szakértőnek mellettök vagy felettök pálczát törni nincs sem feladatában sem hatalmában. — A’ hitelesség meghatározása tekintetből ohajtandó lenne azonban, hogy a’ község birtokában létező ’s a’ közönség által nagy becsűnek tartott okiratok a’ „Helynevek magyarázója” igen tisztelt szerzője Pesti | Frigyes úr — mint Szakértő által vizsgálat tárgyává tétetnének, — mivel elérése céljából az igen

tisztelt Akadémiai tag-úrral közvetlen — e' tárgyra vonatkozó levelezésbe bocsátkozni alolirt Előjáróság hazafiúi kötelességének ismerné. —

ad 5. Berek Bőszörmény — /:ha hivatalos ügyekben használatban levő pecsétje köriratának hitel adható:/ 1518. évben, „Nagy-Bőszörmény” nevet is viselte a' „Berek” elő név pedig akkor vehette kezdetét /:1518^{ik} évet megelőzőleg:/, midőn a' mostani Berek-Bőszörménytől keletre feküdt „Berek-Bőszörmény” helység elpusztúlt s megmaradt lakossai az akkor „Nagy” nevet viselt mai Berek-Bőszörménybe telepedtek meg, 's feltehető, hogy a' „Berek” elő név is akkor kezdett használatni, nem zárátván ki a' „Nagy” előnevezet sem. —

ad 6. Hogy a' „Berek-Bőszörmény elnevezés honnét veszi eredetét; — arra — különösen az utó név gyök szavára írott vagy nyomtatott adataink nincsenek kezeink között; — de a' magyar történet lapjairól következtetést vonva, hínni merjük, hogy B. Bőszörmény | a' Magyar Nemzet egy nagyobb családját képezte, miként a' palócok, matyók, jászok, kúnok; — mely vélelmet a' „Nagy” előnevezet megerősíteni látszik.

(96b)

Az 1518 előtt létezett Berek-Bőszörmény pedig elő nevét onnan nyerte, mert berkes, erdős helyen építettett; — hogy pedig valóban létezett, azt a' 7^{ik} pontban VI. sz. a. leirt elnevezések: „Templom föld” — „Berek köze” — „Berek-kert” 's a' nép szájában maí napig fen maradt szó hagyomány igazolni látszik.

ad 7. Berek-Bőszörmény község határában letező szántó földek, kaszállók, legelő, erdőkben létező topographiai elnevezések.

A./ Szántó 's kaszálló földek:

I Vernyike dülő. Ennek részei:

a./ Czigánydomb, — nevét onnan nyerhette, hogy régebben satoros cigányok tanyázhattak területén. —

b./ Csonkadülő — valószínűleg az úrbéres földeknek nemí potlékát képezhette.

c./ Város dülő, — mennyiben a' községgel közvetlenül érintkezik.

II. Lyukas halom dülő. Nevét onnét vehette, mert a' különben sík felületű dülőben egy — a' régi csatákról tanúskodó behorpadt | tetejű halom — földhányás van. — Szó hagyomány szerint csaták utáni temetkezési helynek tartatik. —

(97a)

Ezen fő dülő részeit kepezik:

a./ Szilhát — helyjén hajdan szilfát termő erdő lehetett, ma már búzát termő szántó föld. —

b./ Csahos környéke. — A' „Csahos” egy bokrok és vadfákkal benőtt terület, hová nyáron a' pásztorok a' barmokat, a' nap forrósága ellen megovandók, hajtják, nevét valószínűleg a' pásztorokkal levő ebek ugatásától — csaholásától nyerhette.

c./ „Ördög árkon” kívüli felső és alsó dülő. —

Nem lesz felesleges, ha az „Ördög árka” című megjelölésre a „helynevek magyarázója” igen tisztelt szerzője figyelmét különösen felhívni bátor vagyok. —

- (97a) „Ördög árka” nak nevezetik Berek-Bőszörmény község határában azon — némely helyen egy — másutt 1 1/2 öles magyasságú földhányás, mely a’ határ szél éjszaki oldalán kezdődik, ’s annak nyugot–déli részéig húzódik; — úgyvagyunk értesülve hogy e’ földhányás mármaros megye szélén kezdődik; ’s a’ Bihar megyeig közbe eső megyéken keresztül | haladva, így községünk határánn keresztül ’s a’ szomszédos község határát is elhagyva — Békés megyét átszelve egész a’ Tiszáig terjed. —
- A’ nép, mint rendkívüli ’s emléket meghaladó régi építményt „Ördög árkanak” nevezte el; de szerény nézetem szerint ez egy — a’ magyar ősök bejövetelét megelőzőleg — itt lakott nép birtokának határát jelölheté.
- d./ Kerek bokor környéke nevét a’ rajta volt tuskés bokroktól kölcsönzé. —
- e./ Nyilas — a’ kaszállók szokott módoni elnevezése. —
- f./ Akol környéke, — az uradalom által régibb időben épített, de már most nem létező nagy lóistállótól vette nevét. —
- g./ Tolvajbokor környéke, ez is cserjés hely volt régibb időben.
- III. Korhány dűlő, — E’ terület hajdan erdő volt, de kivágatván, nevét való színűleg a’ korhadó fatörzsektől nyerte, mik kiirtatván, legkövérebb búza termő föld. — Ennek részei
- a./ Döczőgős gát dűlő, az ezen földek mellett elvonuló úttól nyeré nevét. —
- b./ Nagy völgy hát, téres helyet magában foglaló szántó földek. —
- (98a) c./ Gyökmő — régibb időben fagyókerekkel teljes, de már megtisztított szántó-föld.
- d./ Szilhát — hajdan szilfát bőventermő erdőrészt lehetett. —
- e./ Lábas rét, — mely nevét egy — lábait V alakban szétvető emberformától kölcsönzé
- e./ Sásvölgy — sást termett régibb időben, de az áradások megszűnván a’ körös szabályozás folytán, meglehetősen szénát termő kaszálló. —
- g./ Almás környéke Nevének eredete ismeretlen. —
- h./ Csente környéke. — „Csente” név alatt ismertetik egy — a’ határ éjszaki keleti irányán a’ föld alól — /a’ körös folyóból veszi származását, mely innen alig 1/4 ora távolságra folyik: / fölfakadó ér, a’ határ nyugot felé terjedő részéig halad.
- i./ Faragó zug, — ily nevű egyén volt egykori birtokosa. —
- k./ Toldás nyilas” az urbéres kaszállók pótléka. —
- IV. Homoktető dűlő. Ezen dűlő nevét a’ homokos állományú földtől nyeré. Részai
- (98b) a./ Kőkút dűlő — azott épített kúttól nyeré nevet. —
- b./ Kis Homoktető dűlő
- c./ Nagy homoktető. —
- d./ Orbán zug — egykori tulajdonosa neve. —

V. Göngyőr dülő. /:nevének eredete ösmeretlen:/ Részei:

- a./ Csiktó környéke — kőrös áradások alkalmával halakkal bővelkedő hely, ma már a' legjobb kaszálló.
- b./ Kerek fűz — kőrös áradások alkalmával sok fűzfa vesszőt termelt hely, ma kaszálló. —
- c./ Csente köze” — a' III alatt h./ alatt említett érnél. —
- d./ Hegyes halom dülő, egykor majd nem csúcsba végződött halomtól vette nevét.
- e./ Nagy Göngyőr.
- f./ Zsombékos.
- g./ Szik domb alsó és felső része
- h./ Előér. —
- i./ Állórét egy nagy kiterjedésű kaszálló.
Ennek részei ismét:
- aa./ Ruzsa hát; — neve' eredete ösmeretlen.
- bb./ Berek hát; egykor berkes hely, ma már kaszálló. —
- cc./ Besenyő, — nevének eredete a' magyarok régi történelmében kere- (99a)
sendő. —

VI. Berek erdő. Részei:

- a./ Fűzfa erdő, nevét — bár általában tölgyfát terem — valószínűleg onnét nyéré, mert ezen erdő részt övedző árkok fűzfával vannak nagy részt bekerítve.
- b./ Nátzi zug, nevének eredete ismeretlen.
- c./ Templom föld szó hagyomány szerint azon hely, hol az 1518 év előtt létezett, de elpusztult Berek-Böszörmény létezett /:Lásd az 5.,^{1k} pont alatti beírást:/
—
- d./ Irtás föld egy kaszálló a' Berek erdőben. —
- e./ Berek köze, egy utca szélességű nyílás a' Berek erdőben, melly hagyomány szerint az elpusztult község utcáját képezte volna. —
- f./ Berek-kert — hagyományoszerint a' létezett község egykori kertjeit képezte. —
- g./ Malom lapossa, egy tisztás hely az erdőben.
- h./ Malom zug azon hely, hol egy — a' régi, de medrét végkepen elhagyta kőrös folyó által hajtott malom létezett. —
- i./ Rókás lapos, ismét egytisztás hely
- k./ Büdös tó egy kifolyás nélküli kisebb szerű tó, vagy köznyelven: Tócsa az erdőben, melly kivált nyáron büzhődt léget áraszt.
- l./ Tinkó zug — valószínűleg egykor létezhetett tulajdonosa neve. —
- m./ kőrös átalya, vagyis: a' medrét hagyta kőrös vagy mostani nevén: Holt kőrösön túl fekvő kaszállók 's kenderföldek.

VII. Vén erdő. Ennek részei:

- a./ Kerektó, — egy tócsa az erdőben.
- b./ Tőkös tó, — nevét nyerte a' benne termő vízi tőktől.

- c./ Horgas ér — egy horog alakú ér az erdőben.
 d./ Szalontai zug, — nevének eredete ismeretlen.
 e./ Cserfák hátja, a' cserjéstől származik. —
 f./ Kerek láp.
 g./ Göboly zug — A' göbolynek szánt szarvas marhák számára egykor fentartott kaszálló az erdőben. —
 h./ Említést érdemel úgy a' Berek — mint a' Vénerdön keresztül haladó „Holt kőrös” medre, hol régibb időben a' kőrös vize folyt, — lejjebb az elhagyott vízmeder „Ördöngös” nevet visel, majd ismét „holt ér” nek neveztetik.

VIII. Legelő.

A legelőül föl használt térségek külön elnevezéssel nem bírnak, — de van ezek között is egy rész, melly „Nyáras” nevet visel.

Berek-Bőszörmény Határai.

Éjszokról: Mező Keresztes. Keletről: Gyíres község ennek határában eső szántó földek, úgy Vizesgyán községhez tartozó szántó 's kaszálló földek. Délről: A' Sebes-kőrös folyó, Vizes gyán, és kőrösszeg gözségek. Nyugatról: Kőrösszeg-Apáti község, a' „Körmösi puszta, és Puszt-Told község. — Ezek azon adatok, mellyeket B. Bőszörmény községnek helyi leírásához úgy a' kéznél levő adatok; valamint több egyéneknek meghallgatása nyomán — összebirtam gyűjteni. — Ha azok a' szígorú ítézetet ki nem állják, mentségemül szolgáljon az idő rövidsége 's főleg azon körülmény, hogy Berek-Bőszörmény községben csak 3 év óta lakván, múltját illetőleg a' legkisebb részletekig nem tanulmányozhatám; de ha a' „Helynevek magyarzója” című munkának kiállításához csak egy homokszemet vihettek, legszebb jutalma leend jó akaratomnak.

Kelt Berek-Bőszörményben April 20,^{án} 1864.

Ambrózy Márton mk
 községi jegyző.

P. H.

Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából, 1864. Bihar vármegye I.
 Közzéteszi: Hoffmann István és Kis Tamás. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai
 65. Debrecen, 1996.